

BOSHLANG‘ICH SINFLARDA O‘QUVCHILARNI CHIROYLI YOZISHGA O‘RGATISH

*Norova Iroda Mirzog‘olib qizi,
Navoiy davlat pedagogika instituti tadqiqotchisi*

Annotasiya: maqolada boshlang‘ich sinf o‘quvchilariga harf shakllarini, harflarni, so‘zlarni to‘g‘ri va chiroyli yozish qoidalarini o‘rgatish, harf yozishgacha bo‘lgan jarayonlar, qalam tutish, gavda va qo‘l harakati bilan bog‘liq holatlar bayon qilingan. Boshlang‘ich sinflarda harf o‘rgatishga shunchaki savod chiqarish vositasi sifatida qaramaslik, balki unga aqliy hamda ruhiy takomillashish omili o‘laroq yondashish fikri ilgari surilmoqda.

Kalit so‘zlar: alifbo, harf, harf shakllari, bo‘g‘in, so‘z, yozishga tayyorgarlik ko‘rish, ko‘nikma, malaka, bilim, sanitariya-gigiena

ОБУЧЕНИЕ УЧАЩИХСЯ КРАСИВОМУ ПИСЬМУ В НАЧАЛЬНЫХ КЛАССАХ

*Норова Ирада Мирзоголибовна,
научный сотрудник Навоийского государственного педагогического института*

Аннотация: в статье описываются условия, связанные с обучением учащихся начальных классов буквенным формам, правилам правильного и красивого написания слов, процессам вплоть до написания букв, удержанию ручки, позе и движениям рук. В начальных классах выдвигается идея не только рассматривать обучение письму как инструмент для плетения корзинок, но и подходить к нему как к фактору умственного совершенствования.

Ключевые слова: алфавит, буква, буквенные формы, слог, слово, подготовка к письму, навыки, квалификация, каллиграфия, знания, санитарно-гигиенический

TEACHING STUDENTS BEAUTIFUL WRITING IN ELEMENTARY GRADES

*Norova Iroda Mirzogolib kizi,
Researcher at the Navoi State Pedagogical Institute*

Abstract: the article describes the conditions associated with teaching elementary school students letter forms, HARS, the rules of correct and beautiful spelling of words, processes up to writing letters, pen holding, posture and hand movements. In primary school, the idea is put forward not only to consider learning to write as a tool for weaving baskets, but also to approach it as a factor of mental improvement.

Keywords: alphabet, letter, letter forms, syllable, word, preparation for writing, skills, qualifications, knowledge, sanitary and hygienic

Kirish. Boshlang‘ich sinflarda o‘quvchiga harf yozishni o‘rgatish eng murakkab jarayonlardan biridir. Bugungi kunda maktabgacha ta‘lim muassasalari ham bog‘cha bolasiiga harf shakllarini yozishni o‘rgatmoqda, ammmo bu borada ham muammolar mavjud, chunki maktabgacha ta‘lim muassasasining asosiy vazifasi tarbiya bo‘lgani sababli u erda bolaga ko‘p hollarda shunchaki harflarni yozish va o‘qish o‘rgatiladi. Aslida harf shakllarini mahorat bilan yozish, chiroyli yozishga boshdan jiddiy e‘tibor berish lozim. Aks holda o‘quvchi xunuk va tushunarsiz yozishga odatlanib qoladi.

Birinchi bosqichda o‘quvchining asosiy vazifasi to‘g‘ri o‘tirishni, qalam va

daftarni to'g'ri ushlab turishni o'rganishdir. So'ng harfning eng muhim elementlarini yozish, aniqrog'i yozish algoritmini o'rganish. Keyingi bosqich esa harf yozishdir. To'rtinchi bosqichda butun so'zlarni yozishga o'tiladi.

Yozuv mahoratini egallash uchun o'quvchi faoliyatining sanitariya-gigiena jihati juda muhimdir.

Bolalar maktabda yozayotganda amalda tez-tez uchraydigan kamchiliklar:

- ular stolda cho'kkalab o'tirishadi, oyoqlari yuqoriga ko'tarilib, ko'kraklari bilan stolga suyanishadi;

- ular so'zma-so'z yozadilar;

- chap elka oldinga suriladi va burchak ostida chiqib turadi, chap qo'l o'ng qo'lning ostiga tiqiladi yoki boshni qo'llab-quvvatlaydi;

- o'ng qo'lning tirsagi keskin osilib turadi yoki stol chetidan o'ngga yuqoriga juda uzoqqa boradi yoki tanaga mahkam bosiladi;

- yozish paytida bosh chap yoki o'ng elkaga kuchli qiyaliklarga ega;

- bolaning butun qiyofasi keskinlik va harakatni ifodalaydi.

Bunday joylashish natijasida o'quvchilar haddan tashqari charchoqni boshdan kechirishadi, bu vosita tashvishi, tana holatining tez-tez o'zgarishi, hayajonda ifodalanadi. Sanitariya-gigiena qoidalarini muntazam ravishda buzish o'quvchi tanasining sog'lig'i va me'yoriy rivojlanishiga jiddiy zarar etkazadi.

Birinchi sinf o'quvchisida grafik mahoratni shakllantirish ongli jarayondir. Bunda harakat natijasida va uning alohida bosqichlarida olinishi kerak bo'lgan harakatning maqsad va vazifalarini anglash muhim rol o'ynaydi.

O'qituvchi tomonidan vazifalarni aniq taqsimlash, ularni o'quvchi tomonidan aniq anglash grafik mahoratni shakllantirish muvaffaqiyatiga jiddiy ta'sir qiladi.

Muntazam ravishda diqqatga sazovor joylarni topish, ularning ma'nosini aniqlash va ularni amalda qo'llash, bu bolalarga grafik harakatni erta va muvaffaqiyatli bajarish imkoniyatini beradi.

Mashg'ulotning dastlabki bosqichlarida harakatlar sekin ritmda amalga oshiriladi: bir operatsiyadan ikkinchisiga o'tishda keyingi harakatni amalga oshirish uchun kechikish zarur.

Boshqariladigan o'rganish bajarilgan harakatning oqilona va ongli bo'lishini ta'minlaydi, bu esa to'liq grafik mahoratni shakllantirishga olib keladi. Darsni boshqarishda o'quvchilarga harakatni to'g'ri bajarish uchun to'liq ko'rsatmalar berish kerak.

Buning uchun quyidagilar zarur:

- namunaga e'tibor berish, ya'ni harfning barcha elementlarini, ularning daftar o'lchagichlarida joylashishini, harakatlarning yo'nalishi va ketma-ketligini, chiziqlar chizishda harakatlarning taqsimlanishini ajratib ko'rsatish;

- harakat materiallari va vositalarini tahlil qilish: daftar tegishli tartibga ega bo'lishi kerak;

- harakatni bajarish usulini va uni bajarish shartlarini tahlil qilish: stolda o'tirish, tananing holati, oyoqlarning holati, ko'zdan daftargacha bo'lgan masofa, stol ustidagi qo'llarning tanaga nisbatan holati, qo'lning holati stol, chap qo'lning holati, daftarning stol ustidagi holati, elkalarining holati, boshning tanaga nisbatan holati, qo'llarning kuchlanishining yo'qligi va bosimning to'g'ri taqsimlanishi;

- qalam va daftardagi qalamga kuch, qalamning qo'ldagi holati va uning yuqori uchining elkaga yo'nalishi, daftardagi harflarning magistralga nisbatan joylashishi.

Ushbu qoidalarning har biri nafaqat grafik ko'nikmalarni shakllantirishga yordam beradi, balki o'quvchining sog'lig'iga ham ta'sir qiladi.

Ijro etuvchi operasialarni tahlil qilish, ya'ni harakatni bajarish usulini ochib berish, u uchrashishi kerak bo'lgan belgilarni ta'kidlash, shu bilan birga, shakllangan mahoratda bir butun sifatida harakat qiladigan daqiqalarni ajratish juda muhimdir: harf yozish jarayoni va uning yakuniy natijasi muhim ahamiyatga ega:

- topshiriqni bajarish rejasini tuzish, dastlab topshiriqni, materialni, vositalarni, bajarish usulini tahlil qilish, so'ngra ijro jarayonlari ro'yxatini tuzish;

- bir vaqtning o'zida tahlil qilish va tuzatish bilan o'quvchilarning topshiriqni bajarishi ustidan o'zini o'zi nazorat qilishini ta'minlash.

Maktab o'quvchilari uchun aniq standartlar tizimi – harf yozish algoritmlari mavjud. Ushbu algoritmlar o'quvchilar tomonidan yaxshi tushunilishi kerak, ya'ni yozish paytida harakatlar haqida haqiqiy bilim keyinchalik ko'nikma va malakaga aylanadi.

To'g'ri grafik mahoratni shakllantirishda harakatni bajarish tanlangan belgilarga ketma-ket uchta shaklda yo'naltirilgan holda amalga oshiriladi: moddiy, nutqiy va aqliy.

Moddiy shakl harakat algoritmini tushunishni ta'minlaydigan topshiriq rejasini tuzishni o'z ichiga oladi (harfning grafik rasmini o'rganish, o'qituvchi bilan birgalikda elementlarni ajratib ko'rsatish, allaqachon o'rganilgan harflardan o'xshash elementlarni topish, harakatlar ketma-ketligini aniqlash va hokazo.).

Nutq shakli – mustaqil talaffuzdir. Topshiriqdan keyingi jarayon harflarni oldindan ovoz chiqarib talaffuz qilish bilan amalga oshiriladi, ya'ni harfning yozilishi barcha kichik elementlarning berilgan ketma-ketlikda og'zaki talaffuz qilinish sharti bilan hosil bo'ladi. Harakatning nutqiy ifodasi aniq bo'lishi kerak, ya'ni o'quvchi o'rganilgan harfni yozish algoritmini tavsiflay olishi kerak.

Bosqichma-bosqich nutq yo'riqnomasi yana-da qisqartiriladi. O'qituvchi yoki bola yozishning asosiy bosqichlarini eslatadi, u butun harakatni «ongida» tasavvur qilib, harf yozishga o'tishi mumkin.

Shuni ta'kidlash kerakki, o'rganilgan harflar soni ortishi bilan bosqichma-bosqich rivojlanish zarurati yo'qoladi va barcha shakllar birlashadi. Harf yozish mashg'ulotlari tugagandan keyin o'quvchilardan nazorat ishi olinganda quyidagi xatoliklar kuzatiladi:

- so'zlardagi harflar orasidagi intervallar kuzatilmaydi, so'zlar chiziqqa notekis joylashtirilgan;

- harflar juda keng yoki juda tor yozilgan;

- o'ngga yoki chapga ko'p yo'nalishli egilish yoki ortiqcha egilish mavjud;

- harflarning chiziqlariga nisbatan joylashishi kuzatilmaydi, ya'ni yozuvda chiziqlilik yo'q.

- harflarning kerakli balandligi saqlanmagan;

- harfning buzilgan shakli ko'p kuzatilgan;

- hatning burchakliligi, panjarasi mavjud;

- yozishda harflarning uyg'unligi kuzatilmaydi;

- to'liq noqonuniylik bor, harf shakllari aralashib ketgan.

Yuqoridagi xatolar to'g'ri va chiroyli yozish mahoratning etarli darajada shakllanmaganligi sababli paydo bo'ladi. Etarli darajada qunt bilan mashq qilinmagan.

Husnixat xatolarining tasnifi o'qituvchiga o'quvchilarning yozuvlarini tahlil qilishga, kamchiliklarni aniqlashga va qo'l yozuvini tuzatish taktikasini ishlab chiqishga yordam beradi. Maktab o'quvchilarining umumiy rivojlanishi mashg'ulotlarni zerikarli va murakkab tashkil etilgani bilan ham bog'liq, albatta.

Ona tili o'qitishdagi dolzarb muammolaridan biri bu – boshlang'ich sinf o'quvchilariga imloni o'rgatishning samarali usullarini izlashdir. Maktabda bolaning

keyingi ta'limi, uning imlo va nutq savodxonligi, ona tilini yozma ravishda o'rganish qobiliyati boshlang'ich sinflarda harf, husnixat va imlo ko'nikmalari qanchalik to'liq egallaganiga bog'liq.

Har bir sinf uchun o'zbek tilida dastlabki o'qitish dasturi ortogrammalarni o'zlashtirishni nazarda tutadi. Lekin qanday qilib to'g'ri va chiroyli yozishni o'rgatish mumkinligi bugungi metodika uchun ham o'z echimini kutayotgan muammolardan biridir. Bu savol ko'plab o'qituvchilarni tashvishga solishi tabiiy. Boshlang'ich sinflar uchun «Alifbe», «Ona tili» darsliklari ko'pincha harflar etishmayotgan matnlarda imloni o'rgatadi. Shunday qilib, imlo vazifasi o'quvchi tomonidan emas, balki darslik muallifi tomonidan belgilanadi. O'quvchi faqat o'ziga Yuklangan vazifani hal qila oladi va u buni muvaffaqiyatli uddalaydi. Grafika mashg'ulotlaridada egallagan bilim va ko'nikmalar kichik diktant yozish orqali tekshirib ko'riladi. Keyinchalik o'quvchilar so'zda qoida qo'llanilishi kerak bo'lgan joyni topa olmasliklari sababli xato qilishadi. Demak, diktant, ijodiy ishlar va ekspozitsiyalarda o'quvchilar juda ko'p qiyinchiliklarga duch kelishadi.

Yozish o'qishdan farqli o'laroq, ko'p vaqt talab qiladigan jarayondir. Yozish aniq, qat'iy izchil amalga oshirishni o'z ichiga oladi. so'zning fonemik tahlili va tanlangan tovushlarning o'zaro bog'liqligi tegishli fonemalar, ya'ni fonemikani amalga oshirish va umumlashtirishdir. Keyin fonemalar qat'iy belgilangan holda berilishi kerak.

Husnixat aqliy harakatlarining eng qiyin va zavqli turlaridan biridir. Barmoqlar, elkalar, orqa, bo'yin ishtirok etadi. Bola qalamni ushlaydi, bilaklarini qo'llab-quvvatlaydi, uni to'g'ri harakatlantirasa – barchasi nervlarni odatlantiradi, miyani rag'batlantiradi, yozuv mahoratini rivojlantiradi. Aslida kalligrafiya – to'g'ri va chiroyli yozuv –bu kognitiv qobiliyatlarni rivojlantiradigan meditasiyaning bir turidir. Boshlang'ich sinflarda o'quvchilarga kaligrafiya mashg'ulotlarini tashkil qilish ularning aqliy rivojlanishiga katta yordam beradi. O'zbek tilida kaligrafiya masalasi ham alohida tadqiq qilishni taqozo qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Глаголева, Е.А. К вопросу о трудностях усвоения школьных навыков / Е.А. Глаголева // Материалы научно-практической конференции «Проблемы психологии 21 века глазами молодых учёных». – М.: ЦПУ, 2002. – С. 28-30.

2. Нефедов Г.В. Город-крепость Семиреченск. –М.: Издательство «Наука», 1979. – С. 742.

3. Божович Е.Д. Учителю о языковой компетенции школьника / Е.Д. Божович. –М.; Воронеж: МПСИ, МПО «МОДЭК», 2002. –С.14.

4. Вереникина И.М. Психологические условия перестройки отношения детей к учебной деятельности на рубеже подросткового возраста: автореф. дисс. ... канд. психол. наук / Вереникина Ирина Марковна. –М., 1988. - 24 с.

5. Дубровина И.В. Возрастные особенности психического развития детей: сб. научн. тр. / И.В. Дубровина. –М.: АПН СССР, 1982. - 164 с.